

Αρχείο Εραλδικών Μνημείων του Ελλαδικού Χώρου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΚΑΛΛΙΒΡΕΤΑΚΗΣ

Η εμφάνιση του εραλδικού φαινομένου εντοπίζεται στο δεύτερο τέταρτο του 12ου αιώνα, σχεδόν ταυτόχρονα στην Αγγλία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία και την Ισπανία, και συνοδεύεται από την ταχεία έκτοτε διάδοσή του σε όλη την έκταση της χριστιανικής Δύσης.

Είναι πολύ πιθανό ότι η γέννηση του φαινομένου σχετίζεται με τις ανάγκες που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια των Σταυροφοριών, ενώ η κατοπινή ταχεία διάδοσή του φαίνεται να συνδέεται με τα τουρνούα (κονταρομαχίες), που αποτελούσαν ένα από τα δημοφιλέστερα θεάματα αναψυχής όλων των τάξεων. Ένα άλλο γεγονός που συντέλεσε αποφασιστικά στην ανάπτυξή του, είναι η διάδοση της χρήσης των σφραγίδων.

Αν είναι γεγονός ότι αρχικά η χρήση των οικοσήμων ήταν περιορισμένη στους φεουδάρχες και τους ιππότες, έχει ωστό-

Οικόσημο της Φαναριώτικης οικογένειας Ρίζου-Ραγκαβή (οικογενειακός τάφος, Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών, 1892).

σο τεκμηριωθεί ότι, από τα μέσα του 13ου έως τα μέσα του 14ου αιώνα, η διάδοσή τους υπήρξε ραγδαία σε όλες σχεδόν τις κατηγορίες του πληθυσμού, είτε ατομικά, είτε συλλογικά: υιοθετήθηκαν από τους αρχιερείς (και στη συνέχεια από όλες τις βαθμίδες των κληρικών), τα εκκλησιαστικά τάγματα, τις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές και κεντροευρωπαϊκές πόλεις, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τις επαγγελματικές ενώσεις, αλλά και αρκετούς μεμονωμένους αστούς, εμπόρους και τεχνίτες, ακόμη και αγρότες.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η εμφάνιση του εραλδικού

Οικόσημο της Κερκυραϊκής οικογένειας Θεοτόκη (χωριό Καρουσάδες Κέρκυρας, 19ος αι.).

Οικόσημο του οίκου Σομμαρίπα στην Καθολική Μητρόπολη, στο Κάστρο της Νάξου.

φαινομένου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την εξέλιξη της φεουδαλικής κοινωνίας. Η εραλδική έπαιζε το ρόλο ταυτότητας σε μια κοινωνία που αναδιοργανωνόταν. Βοηθούσε να τοποθετηθούν τα άτομα εντός των ομάδων και οι ομάδες εντός του συνολικού κοινωνικού συστήματος. Παράλληλα, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η εξέλιξη του στρατιωτικού οπλισμού μεταξύ του τέλους του 11ου και των πρώτων δεκαετιών του 12ου αιώνα. Αντίθετα, οι κατοπινές εξελίξεις στον τομέα αυτό, είχαν ως αποτέλεσμα την εξασθένηση σε μεγάλο βαθμό της όποιας σχέσης υπήρχε ανάμεσα στο οικόσημο και τις πολεμικές ανάγκες. Ωστόσο το εραλδικό φαινόμενο συνεχίζει να αναπτύσσεται, και μάλιστα τώρα με ακόμη πιο ραγδαίο ρυθμό.

Για να ερμηνευθεί αυτή η εξέλιξη, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι η εραλδική είναι, ίσως πέρα και πάνω απ' όλα, μια γλώσσα, ένας λεπτομερώς επεξεργασμένος κώδικας συμβόλων, εμβλημάτων, σχημάτων και χρωμάτων που συνδυάζονται μεταξύ τους, ακολουθώντας μια σειρά συμβάσεων, αρχών και κανόνων. Η ευρωστία αυτού του κώδικα φάνηκε ακριβώς από το γεγονός ότι, ακόμη και όταν έπαψαν να υπάρχουν οι πρακτικές στρατιωτικές ανάγκες αλλά και το ίδιο το κοινωνικό σύστημα που τον γέν-

νησε, εκείνος συνέχισε να υφίσταται, να εμπλουτίζεται, να αναπροσαρμόζεται και να διαδίδεται, κατακτώντας νέα πεδία εφαρμογής. Οι εθνικές σημαίες, λ.χ., που άρχισαν να διαμορφώνονται και να σταθεροποιούνται από τον 18ο και τον 19ο αιώνα, σε πάμπολλές περιπτώσεις είναι άμεσα προϊόντα των προηγούμενων εραλδικών εμβλημάτων των εδαφών τους.

Το εραλδικό φαινόμενο κατά τη δυτικοευρωπαϊκή του εμφάνιση, περί το 1150, δεν φαίνεται να αγγίζει άμεσα τον ελληνικό χώρο. Το βυζαντινό αρχοντολόι δεν μετέχει ενεργά στα δρώμενα της φεουδαρχίας και των στυροφοριών που ομαδοποιούν, ως ένα βαθμό, τα ήθη, τα έθιμα, τον οπλισμό και τις μόδες των ευγενών της χριστιανικής Δύσης.

Στην Ελλάδα, τα εραλδικά κατάλοιπα, όπως τα εντοπίζει η έρευνα, ουσιαστικά αρχίζουν από τον 14ο αιώνα, για να πυκνώσουν αποφασιστικά τους επόμενους δύο, τον 15ο και 16ο, όταν το φαινόμενο φθάνει στη μεγαλύτερη ακμή του, και να συνεχίσουν με μια ύφεση, παραμένοντας ωστόσο σε ένα αξιολόγο επίπεδο, μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα.

Η έρευνά μας κατέγραψε μέχρι στιγμής περισσότερα από χίλια διακόσμια οικόσημα που κατανέμονται σε αυτή την περιοδολόγηση. Τρεις είναι οι βασικοί παραπόταμοι που συμβάλλουν σε αυτό το σύνολο: οι Λατινοκρατούμενες Κυκλάδες, τα Δωδεκάνησα των Ιωαννιτών ιπποτών και η Βενετική κυριαρχία (κυρίως στην Κρήτη, τα Επάνησα και την Πελοπόννησο). Δευτερεύουσες συμβολές προκύπτουν από τη Γενοβέζικη παρουσία

Οικόσημο της Παριανής οικογένειας Βιτзарά (ιδιωτική οικία της Παροικίας, 1618).

Οικόσημο του Βενετού καστελλάνου της Μεθώνης Vitale Miani (1406-1407).

(κυρίως στο Βορειοανατολικό Αιγαίο), την Καθολική εκκλησία (που διασταυρώνει όλα τα προηγούμενα) και τέλος τη μικρή ομάδα των Φαναριωτών. Εξετάζοντας σε ποιο βαθμό το ελλαδικό παράδειγμα του εραλδικού φαινομένου εντάσσεται στις γενικές νόρμες του ευρωπαϊκού και σε ποιο βαθμό παρεκκλίνει από αυτές, μπορούμε να προβούμε στις παρακάτω προκαταρκτικές παρατηρήσεις.

(α) Υπάρχουν και στον ελλαδικό χώρο οικογένειες που, χωρίς να φέρουν κάποιο τίτλο ευγενείας (πραγματικό ή φανταστικό), έχουν οικόσημα (τελείως ενδεικτικά, έχουν εντοπιστεί στα Επάνησα, στις Κυκλάδες και στην Κρήτη πάνω από 300 αστικές οικογένειες που διαθέτουν οικόσημο, το οποίο παρουσιάζεται από τις αρχές του 16ου αιώνα μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα).

(β) Υπάρχουν στον ελλαδικό χώρο οικογένειες που δεν κατάγονται από τους Λατίνους εποίκους, αλλά είναι «γνηγενείς» (ό,τι και αν σημαίνει αυτό) και οι οποίες έχουν οικόσημα (επίσης στην Κρήτη, τα Επάνησα και τις Κυκλάδες κυρίως).

(γ) Υπάρχουν και στον ελλαδικό χώρο οικόσημα που ανήκουν σε εκκλησιαστικούς παράγοντες (κυρίως μεταξύ των καθολικών, αλλά και του ορθοδόξου κλήρου των λατινοκρατούμενων περιοχών, σε πολύ λιγότερο βαθμό βέβαια).

(δ) Υπάρχουν και στον ελλαδικό χώρο δείγματα διάδοσης και χρησιμοποίησης του εραλδικού κώδικα στη σύγχρονη εποχή, στις σημαίες, στο εθνόσημο, στα εμπορικά σήματα, στα αθλητικά εμβλήματα, κ.τ.λ.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι το εραλδικό φαινόμενο στην Ελλάδα παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά που συναντάμε και σε πλήθος άλλα φαινόμενα (όπως ο διαφωτισμός, η βιομηχανική ανάπτυξη, κ.τ.λ.): Παρουσιάζει, δηλαδή, πολλές ιδιορρυθμίες και παρεκκλίσεις, εμφανίζεται καθυστερημένα και διαδίδεται σε μικρότερη έκταση, αλλά πάντως εμφανίζεται και εντάσσει την ελληνική περίπτωση στο αντίστοιχο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, έστω και στην περιφέρειά του.

Στη βάση παρουσιάζονται ενδεικτικά 323 εγγραφές. Από αυτές, οι 114 χρονολογούνται μεταξύ του 13ου-15ου αιώνα, οι 118 από τον 16ο-17ο αιώνα, οι 83 από τον 18ο-19ο αιώνα, ενώ 8 προέρχονται από τον 20ό αιώνα. Χωροταξικά ο μεγάλος όγκος προέρχεται από τα νησιά του Αιγαίου (184 εγγραφές), ενώ εκπροσωπούνται επίσης η Κρήτη (75 εγγραφές), τα

Επάνησα (27 εγγραφές), η Στερεά Ελλάδα (27 εγγραφές) και η Πελοπόννησος (10 εγγραφές). Κάθε εγγραφή περιλαμβάνει τη θέση στην οποία βρίσκεται το μνημείο, την ταύτιση και τη χρονολόγησή του, ένα σύντομο ιστορικό σημείωμα, μια ενδεικτική βιβλιογραφία και μία πρόσφατη απεικόνισή του.

Κύριος στόχος αυτής της παρουσίασης είναι ναδειχθεί ότι αυτό το φαινόμενο εκπροσωπείται στην Ελλάδα από ένα παραγνωρισμένο απόθεμα ποικίλης αξίας τεκμηρίων που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πολιτική

Οικόσημο του Ιωαννίτη ιππότη Fantino Quirini, στο Κάστρο της Κω (1433-1452).

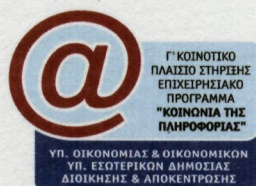
ιστορία, την κοινωνική ιστορία, την ιστορία των ιδεών, τη στρατιωτική ιστορία, την αρχιτεκτονική και την ιστορία της τέχνης. Πρόκειται για ένα πλούσιο υλικό, που πραγματικά δεν αξίζει να αφεθεί, όπως συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό μέχρι σήμερα, στη σχεδόν αποκλειστική διαχείριση των ερασιτεχνών εραλδιστών (των οποίων πάντως η συμβολή δεν υπήρξε αμελητέα, κυρίως στην ανάδειξη του φαινομένου). Επίσης δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι είναι ένα φαινόμενο κύρια του Νέου Ελληνισμού, καθώς το 70% των τεκμηρίων χρονολογείται μετά το 1500.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

Νεοελληνικοί «φάκελοι» στο Διαδίκτυο

Βάσεις Δεδομένων
και Ψηφιοποιημένες Συλλογές

Πρόγραμμα
ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ

Έργο
ΠΑΝΔΕΚΤΗΣ
ΙΕΡΑ, ΙΒΕ, ΙΝΕ και ΕΚΤ-ΕΙΕ

ΑΘΗΝΑ 2007